

asiantuntemuksen puute. Ehkä rakennetta selkeyttämällä kirjasta olisi saanut paremman johdatuksen metafysiikkaan, nyt se ei toimi johdantona, vaan lukemistona tai lähdeteoksena 1900-luvun metafysiikan jännitteisiin. Tällaisena se toimii hyvin.

Vesa Jaaksi

1. Myönnän, tämä on saivartelua: Juti paikkaa aivan oikein sanan metafysiikka kreikan ilmaisuun ta meta ta fysika. Mutta hankalaksi asian tekee, että Aristoteles olisi itse käyttänyt fysiikan jälkeen tulevista kirjoituksista esimerkiksi nimitystä 'ensimmäinen filosofia' (s.13). Perusongelma on se, että nämä kirjoitukset koottiin vasta noin 200 vuotta Aristoteleen kuoleman jälkeen, joten tuskinpa Aristoteles niitä millään sanalla nimitti, jos ei haudan takaa. Vähän saman tyyppinen virhe on metafysiikan määrittely 'oleva olevana', being qua being, ens inquantum ens. Oleva qua oleva ei varmaankaan ole Aristoteleelta peräisin (s.14). Tämä on ilmeistä, mutta englannin ja latinana rinnalle olisi ollut hyvä laittaa myös Aristoteleen oman ilmauksen, koska siihen kerran viitataan. Asiasisältöön tämä ei vaikuta, mutta vaikutti häiritsevästi ajatteluun.

uskoa, että Jumalan olemassaolon puolesta on olemassa riittävää evidenssiä, minkä takia usko Jumalan olemassaoloon voi olla täysin rationaalista ja oikeutettua. Fideisti pyrkii irrottautumaan koko keskustelusta väittämällä, että evidenssi on uskon kannalta täysin irrelevanttia. Ehkä uskonnolliset lauseet eivät ilmaise aitoja uskomuksia lainkaan: usko on elämäntapa, jossa esitetyillä lauseilla on joku muu kuin väitelauseiden tehtävä.

Tunnetut teisteiksi julistautuneet amerikkalaisfilosofit Alvin Plantinga, Nicholas Wolterstorff ja William Alston pitävät kaikkia näitä vaihtoehtoja epätyytyttävänä: Harva pitää enää perinteisiä Jumala-todistuksia vakuuttavina. Fideismi taas on aidon uskovaisen kannalta täysin epäuskottava tulkinta hänen uskonsa sisällöstä. Usko elämäntapana päinvastoin edellyttää erilaisia Jumalaa koskevia uskomuksia, joista seuraa myös uskomus, että Jumala on olemassa. Kaikki kolme suuntaavat kritiikkinsä evidentialismiin. Heidän mukaansa uskomuksen rationaalisuus tai oikeutus ei (aina) vaadi evidenssiä. Siten teistiset, Jumalaa koskevat uskomukset, voivat olla rationaalisia ja oikeutettuja ilman evidenssiäkin.

Plantingan, Wolterstorffin ja Alstonin evidentialismin kritiikki ja uskon puolustus liittyy laajempaan tietoteoreettiseen keskusteluun uskomusten rationaalisuuden ja oikeutuksen ehdoista sekä rationaalisuuden, oikeutuksen ja tiedon luonteesta. Kaikilla kolmella on ollut myös tähän laajempaan keskusteluun erittäin merkittävä panos. Erityisesti Alston on ollut viimeiset kolme vuosikymmentä tietoteorian pääauktoriteetteja, jonka tärkeimmät kirjoitukset on julkaistu teoksessa *Epistemic Justification* (1989). Plantinga on puolestaan hiljattain julkaissut kaksi erittäin merkittävää tietoteoreettista teosta *Warrant: The Current Debate* (1993) ja *Warrant and Proper Function* (1993). Wolterstorffin tietoteoreettiset kirjoitukset ovat keskittyneet nykyisen keskustelun historiallisiin lähteisiin, erityisesti Locken ja Descartesin tietoteoriaan.

Timo Koistinen esittelee kirjassaan selkeästi ja tarkasti kaikkien kolmen tietoteoreettisia ja uskonnonfilosofisia näkemyksiä. Kirja on tarkoitettu uskonnonfilosofian ja systemaattisen teologian oppikirjaksi, mutta se soveltuu erinomaisesti kenelle tahansa nykyisestä tietoteoriasta kiinnostuneelle. Koistinen on valinnut kattokäsitteen tiedollisen oikeutuksen käsitteen ja tarkastelee näin Plantingan, Wolterstorffin ja Alstonin tietoteoreettisia käsityksiä

VAATIKO USKO JUMALAA PERUSTEITA?

Timo Koistinen, *Usko ja tiedollinen oikeutus. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 229, Helsinki 2001. 160 s.*

Usko Jumalaan on irrationaalista, epäoikeutettua, moraalitonta tai ehkä jopa sairasta ilman hyviä perusteita tai riittävää evidenssiä. Tähän tapaan ajattelevaa henkilöä kutsutaan uskonnonfilosofissa kirjallisuudessa evidentialistiksi. Nykyään evidentialisti on tyyppillisesti ateisti tai agnostikko: hän kiistää, että uskolle olisi riittävää evidenssiä ja pitää sitä tämän takia irrationaalisenä ja epäoikeutettuna. Evidentialisti voi kuitenkin olla myös teisti ja

K I R J A T
erilaisina teorioina oikeutuksen ehdoista ja luonteesta. Tämä on paikallaan, kunhan pidetään mielessä, että Plantingan myöhempi teoria on enemmänkin teoria siitä, mikä tekee todesta uskomuksesta tietoa, kuin teoria oikeutuksesta. Hän antaa tälle ominaisuudelle nimen *warrant*, tae.

Evidentialismi ja fundamentalismi

Plantingan varhaisempi vastaus evidentialismin haasteeseen oli keskeisesti se, että evidentialisti sitoutuu klassiseen (radikaaliin) fundamentalismiin. (Koistinen käyttää suoraan englannista johdettua sanaa "foundationalismi".) Fundamentalismi on oppi oikeutuksen rakenteesta. Sen mukaan joidenkin uskomusten oikeutus perustuu päättelyyn joistakin toisista oikeutetuista uskomuksista. Kaikkien uskomusten oikeutus ei voi kuitenkaan perustua päättelyyn, koska tällöin ajaututtaisiin kehään tai äärettömään regressioon. On olemassa myös perususkomuksia, joiden oikeutus on päättelystä ja siis evidenssistä riippumaton. Klassisen fundamentalismin skolastisen, aristotelisen, version mukaan perususkomuksia voivat olla (1) aprioriset ilmeisiä välttämättömiä totuuksia koskevat uskomukset ja (2) ulkomaailmaa koskevat havaintouskomukset. Moderni, karteesinen, versio korvasi havaintouskomukset (2') introspektiivisillä, uskojan itsensä samanaikaisesti mentaaliin tiloihin kohdistuvilla, uskomuksilla, koska edelliset eivät sen mukaan ole varmoja. Klassinen fundamentalisti on evidentialisti, koska hänen mukaansa Jumalaa koskevat uskomukset eivät ole perususkomuksia. Ollakseen oikeutettuja ne vaativat muiden uskomusten tukea eli evidenssiä tuekseen.

Koistisen mukaan (s. 39) Plantingan tärkeimpiä panoksia 1980-luvun keskustelussa oli osoittaa, että klassinen fundamentalismi on virheellinen oppi. Tämä on hiukan harhaanjohtavaa: 80-luvulla tuskin kukaan enää kannatti klassista fundamentalismia – ainakaan sen modernissa muodossa. Sen ajateltiin yleisesti johtavan skeptisismiin. Tärkeämpi Plantingan huomio oli se, että kun klassinen fundamentalismi on hylätty, meillä ei ole enää aihetta kiistää sitä, että jotkut Jumalaa koskevat uskomukset voivat olla perususkomuksia. Evidentialisti on siis väärässä niiden suhteen: nämä uskomukset voivat olla oikeutettuja ilman evidenssin tukea, ilman perusteita.

Nykyinen maltillinen fundamentalismi seuraa 1700-luvun skottifilosofia Thomas Reidiä ja laajentaa perususkomusten joukkoa. Siihen kuuluvat introspektiivisten

uskomusten ja ilmeisiä välttämättömiä totuuksia koskevien uskomusten lisäksi uskomukset, jotka perustuvat aistikoemukseen, muistiin ja muiden ihmisten "todistukseen". Plantinga lisää joukkoon tietty Jumalaa koskevat uskomukset (mm. uskonnolliseen kokemukseen perustuvat uskomukset). Nämä ovat hänen mukaansa täysin analogisia, joidenkin jo joukkoon kuuluvien perususkomusten kanssa.

Koistinen ei täysin ymmärrä tämän Plantingan huomion tärkeyttä koko reformoidussa tietoteoriassa. Myös Wolterstorff ja Alston yhtyvät samaan huomioon. Myös he ovat maltillisia fundamentalisteja, ja myös heidän innoituksen lähteenään on ollut Thomas Reid. Myös heidän mukaansa Jumalaa koskevat uskomukset voivat olla perususkomuksia. Asia jäää huomauttamaan, koska Koistinen nojaa John Pollockin varsin epätavalliseen tapaan luokitella oikeutusteorioita. Pollock jakaa oikeutusteorioidoksastisiin ja ei-doksastisiin. Edellisissä oikeutus on uskomusten sisäinen asia: mikään uskomusten ulkopuolella ei vaikuta oikeutukseen. Fundamentalismi ja koherentismi ovat Pollockin mukaan doksastisia teorioita. Koska ainakin Plantingan ja Alstonin oikeutusteorioidoksastisia, heitä ei voida Pollockin terminologian mukaan pitää fundamentalisteina ollenkaan, eikä heidän keskeistä huomiotaan voida ilmaista sanomalla, että Jumalaa koskevat uskomukset voivat olla perususkomuksia. (Koistisen terminologia ei ole aivan johdonmukaista, koska hän puhuu usein myös näiden teorioiden yhteydessä teistisistä perususkomuksista.)

Tavanomaisempi, edellä esittämäni, tapa määritellä fundamentalismi kattaa kaikki teorit, joiden mukaan on oikeutettuja uskomuksia, joiden oikeutus ei riipu niiden suhteista muihin uskomuksiin. Tällaisten perususkomusten oikeutus voi hyvin riippua jostakin ei-doksastisesta, kuten aisti- tai muistikokemuksista tai jopa uskonnollisista kokemuksista. Näin ymmärrettyinä myös Plantinga ja Alston ovat selvästi fundamentalisteja.

Jopa Wolterstorffia voidaan pitää fundamentalistina, vaikka hän onkin hiukan epäselvempi tapaus. Koistinen kutsuu hänen näkemystään negatiiviseksi koherentismiksi, joka on myös Pollockin terminologiaa. Negatiivinen koherentismi on doksastinen teoria, jonka mukaan jokainen uskomus on automaattisesti *prima facie* -oikeutettu. Ne eivät tarvitse muiden uskomusten tukea; muut uskomukset voivat vain kumota tämän *prima facie* -oikeutuksen. Tavanomaisemmassa terminologiassa

myös tämä kanta on fundamentalistinen, koska sen mukaan jokainen oikeutettu uskomus on perususkomus. Itse asiassa Wolterstorff ei kuitenkaan kannata sitä, koska hänen mukaansa vain joihinkin uskomusdispositioihin perustuvat uskomukset ovat *prima facie* -oikeutettuja. Myös hän siis kannattaa rajoitetumpaa fundamentalismia.

Yksi skeptinen reaktio tällaiseen teistiseen fundamentalismiin on väittää, että vaikka usko Jumalaa ei tarvitsisi positiivisia perusteita, sivistyneellä nykyihmisellä on yllin kyllin perusteita Jumalan olemassaoloa vastaan ja että nämä kumoavat Jumalaa koskevien uskomusten oikeutuksen. Tällaisesta maltillisesta fundamentalismista näyttääkin seuraavan, että henkilöllä voi olla oikeutettuja teistisiä uskomuksia, vain jos hän on tietämätön mahdollisista oikeutuksen kumoajista tai tarpeeksi sofistikoitunut, kuten ehkä Plantinga, Alston ja Wolterstorff, kyetäkseen kumoamaan nämä kumoajat. Silti suurelle osalle nykyihmisiä teismi ei ole oikeutettu vaihtoehto.

Kiinnostavampi ja vakavampi teistisen ja yleensäkin maltillisen fundamentalismin ongelma on sen selittäminen, miksi jotkut tietty uskomukset ovat oikeutettuja ilman perusteita, kun jotkut toiset uskomukset vaativat oikeutukseensa perusteet. Plantinga vetoaa varhaisemmassa kannassaan filosofiseen metodiin, jota Chisholm on kutsunut partikularismiksi. Siinä lähemme liikkeelle yksittäistapauksista. Kokoamme joukon tapauksia, jotka näyttävät meistä perususkomuksilta, ja joukon tapauksia, jotka eivät näytä perususkomuksilta. Sitten muotoilemme kriteerin tai säännön (tai sääntökokoelman), joka kertoo, mikä on yhteistä perususkomuksille ja erottaa ne ei-perustavista uskomuksista. Kyseessä on terveen järjen strategia, jossa lähdetään liikkeelle olettamuksesta, että meillä on oikeutettuja uskomuksia, ja yritetään sitten selvittää, mikä tekee ne oikeutetuiksi.

Partikularismin ilmeinen ongelma, kuten Koistinen (s. 48) tuo esiin, on se, että eri ihmisryhmissä ja yhteisöissä pidetään eri uskomuksia perususkomuksina. Eikö tämä johda relativismiin, hän kysyy. Plantinga ei kuitenkaan ole relativisti. Hänen mukaansa tiedollisten sääntöjen totuudessa tai oikeellisuudessa ei ole mitään subjektiivista tai relatiivista. Oikeat tiedolliset säännöt ovat oikeita kaikille. Ongelma on se, ettei partikularistinen menetelmä tuota yksimielisyyttä oikeista säännöistä. Ongelma ei siis ole se, etteivät ihmiset voisi erehtyä oikeista säännöistä tai ettei mitään universaaleja sääntöjä olisi,

kuten Koistinen (s. 48, 97-98) otaksuu. Plantingan kannan mukaan jopa kaikki voivat erehtyä, mutta toki joku voi myös olla oikeassa. Tosin asian jättäminen tähän tuntuu hyvin epätydyttävältä.

Reliabilismi ja uskonnollisen kokemuksen luotettavuus

Viime vuosien tietoteoriassa suosittu reliabilismi antaa yksinkertaisen selityksen sille, miten jotkut uskomukset voivat olla perususkomuksia eli oikeutettuja ilman perusteita. Jos uskomus on syntynyt spontaanisti, ilman päättelyä muista uskomuksista, ja sen synty tapa tai -mekanismi on (riittävän) luotettava, eli sillä on taipumus synnyttää enemmän tosia kuin epätosia uskomuksia, niin uskomus on perususkomus. Reliabilismi on eksternalistinen teoria, koska uskojalla ei itsellään tarvitse olla tietoa tai edes uskomuksia uskumustensa syntytaivoista ja niiden luotettavuudesta. Se, mikä tekee hänen uskomuksensa oikeutetuiksi on hänen mielelleen jokin täysin ulkoista.

Alston on reliabilisti, ja Plantinga on myöhemmässä tietoteoriassaan jollei reliabilisti niin ainakin eksternalisti. Oletetaan, että ihmisillä on taipumus muodostaa uskomuksia Jumalasta tietyissä olosuhteissa. Oletetaan lisäksi, että kyseessä ei ole päättely. Reliabilismin mukaan vastaus kysymykseen, ovatko näin syntyneet uskomukset oikeutettuja eli siis perususkomuksia, riippuu siitä, onko tuo taipumus noissa olosuhteissa luotettava eli sellainen, joka synnyttää suuren suhteellisen osuuden tosia uskomuksia. Tämä taas riippuu olennaisesti siitä, onko Jumala olemassa. Jos Jumalaa nimittäin ei olisi olemassa, kyseiset teistiset uskomukset olisivat epätosia, eikä taipumus muodostaa noita uskomuksia olisi luotettava. Jos taas Jumala olisi olemassa, hän olisi luonut meihin kyvyn (*sensus divinitatis*) muodostaa tosia uskomuksia itsestään, jolloin myös tuo kyky tai taipumus olisi luotettava. Kysymys teististen perususkomusten olemassaolosta palautuu siis kysymykseen Jumalan olemassaolosta. Näyttää siis siltä, että ontologinen kysymys Jumalan olemassaolosta on eksternalismin mukaan ensisijainen suhteessa tietoteoreettiseen kysymykseen Jumalaa koskevien uskomusten oikeutuksesta tai muusta tiedollisesta statuksesta.

Alstonin nykyisen tietoteorian ydinkäsite on doksastinen käytäntö. Doksastinen käytäntö on tapa muodostaa ja korjata jo muodostettuja uskomuksia. Se on kokonaisuutena mekanismeja, jotka ottavat vastaan

tietyn syötteen ja antavat tulosteena tiettyjä uskomuksia. Esim. aistihavainto on joukko mekanismeja, jotka tuottavat aistikokemuksesta uskomuksia havaittavista objekteista. Doksastisen käytännön omaksuminen sitoo meidät pitämään tuota käytäntöä luotettava ja sen synnyttämien uskomusten kohteita todellisina. Muussa tapauksessa olisi irrationalista nojata kyseiseen käytäntöön. Kun on kysymys perustavasta käytännöstä, kuten aistihavainto tai teistinen (mystinen) käytäntö, meillä ei voi Alstonin mukaan olla mitään ei-kehäisiä perusteita sen luotettavuuden puolesta. Silti meidän on rationaalista nojata siihen ja pitää sitä luotettavana, sikäli kuin käytäntö on meihin syvään juurtunut. Tässä rationaalisuudessa on kuitenkin kysymys käytännöllisestä rationaalisuudesta, ei siis tiedollisesta. Se on myös kumoutuvaa, eli tietyt tarkastelut (kuten riskitietoiset tulosteet) voivat kumota tämän rationaalisuuden. Teistinen käytäntö on siis Alstonin mukaansa tässä suhteessa samassa asemassa sellaisten – monien mielestä ehkä kunnioitettavampien – doksastisten käytäntöjen kuin aistihavainto, muisti, järki ja introspektio kanssa. Ei niitäkään voida osoittaa ei-kehäisesti luotettaviksi; silti meidän on järkevää muodostaa niihin perustuvia uskomuksia. Teistin on käytännöllisesti rationaalista muodostaa teistisiä uskomuksia ja pitää niitä oikeutettuina, kunhan teistinen käytäntö muodostaa tällaisia uskomuksia on häneen syvään juurtunut eikä hänellä ole perusteita pitää sitä epäluotettavana. Tosin voidaan kysyä, miten kiinnostavaa tällainen praktinen järkevyyden on tietoteoreettiselta kannalta, koska praktinen järkevyyden ei ole totuuteen johtavaa kuten oikeutus (reliabilismin mukaan).

Naturalistinen tietoteoria ja supranaturalistinen ontologia

Plantingan nykyinen kanta on sofistikoituneempi ja jännittävämpi. Sääli, ettei Koistinen käsittele hänen viimeistä kirjaansa, trilogian kolmatta osaa, *Warranted Christian Belief* (2000). Tosin samoja aineksia esiintyy jo hänen aiemmissa kirjoituksissaan. Plantinga erottaa useita eri normatiivisia uskomusten tiedollisia statuksia, joista hän käyttää nimityksiä ”oikeutus”, ”rationaalisuus” ja ”warrant”. Hän pyrkii osoittamaan, että ateistiset vastaväitteet, jotka kiistävät teistisiltä (ja kristillisiltä) uskomuksilta jonkin kyseisistä normatiivisista statuksista, ovat joko ilmeisen epäuskottavia tai sitten ne edellyttävät näiden uskomusten epätotuuden. Oikeutus on

deontologinen käsite. Siinä on kysymys vastuullisuudesta, moitteettomuudesta, siitä, ettei ole rikkinen älyllisiä velvollisuuksiaan, eli sallittavuudesta. Rationaalisuus taas on karkeasti ottaen sitä, että henkilön älylliset kyvyt ja mekanismit toimivat suunnitellusti, siten kuin Jumala tai äitiluonto on suunnitellut ne toimimaan. Plantingasta on selvää, että teisti voi hyvin olla sekä oikeutettu että rationaalinen teistisissä uskomuksissaan: jos hän on asiaa huolellisesti harkittuun edelleen vakuuttunut näistä uskomuksista, hän ei ole välttämättä mitenkään rikkinen tiedollisia velvollisuuksiaan. Hän on tehnyt tiedollisesti parhaansa ja päätenyt näihin uskomuksiin. Toisaalta taas on selvää, että teistin normaaleissa älyllisissä kyvyissä ei tarvitse olla mitään vikaa, hänen ei tarvitse olla patologinen tapaus.

Plantingan *warrant* on ominaisuus, joka erottaa tiedon todesta uskomuksesta. Hänen mukaansa uskomuksella on tämä ominaisuus, vain jos (1) se on oikein (suunnitellusti) toimivien kognitiivisten kykyjen tai mekanismien tuottama ympäristössä, jollaisessa nämä on tarkoitettu toimimaan, (2) sen tuottamista ohjaava suunnitelma tähtää totuuteen ja (3) on tilastollisesti hyvin todennäköistä, että näin muodostettu uskomus on tosi. Tämä Plantingan tiedon analyysi nojaa teleologisiin käsitteisiin. Se edellyttää, että kognitiiviset mekanismit ovat suunnittelun tulosta ja että ne siis palvelevat jotakin tarkoitusta. Se on kuitenkin siinä mielessä metafysiisesti neutraali, että tämä suunnitelma voidaan ainakin yrittää selittää joko biologisen evoluution tai teismien Jumalan avulla. *Warrant* on eksternalistinen käsite, joten sen soveltaminen edellyttää ontologisia sitoumuksia. Nämä sitoumukset koskevat olennaisesti alkuperäämme: olemmeko sokean evoluutioprosessin vain mahtavan älyllisen olennon suunnittelemlia.

Plantinga pyrkii osoittamaan – mielestäni varsin vakuuttavasti – että uskottavimmat (Freudinin ja Marxin) vastaväitteet teististen uskomusten *warrantia* vastaan edellyttävät näiden uskomusten epätotuutta. Ne siis nojaavat naturalistiseen ontologiaan. Lisäksi hän yrittää osoittaa, että teistisen eli supranaturalistisen ontologian pohjalta voidaan selittää, miten teistisillä uskomuksilla voi olla *warrantia* ja miten ne siis voivat olla tietoa Jumalasta. Lyhyesti sanottuna, jos Jumala on olemassa, hän on luonut meidät omaksi kuvakseen ja antanut meille muiden älyllisten kykyjen lisäksi kyvyn muodostaa tosia uskomuksia itsestään. Kun uskomus on sitten tämän

kyvyn synnyttämä, on hyvin todennäköistä, että se myös täyttää Plantingan asettamat tiedon ehdot.

Kiista näyttää ajautuvan pattitilanteeseen: ei supranaturalistisella teistillä eikä naturalistisella ateistilla ole kummallakaan ei-kehäisiä perusteita oman ontologiansa ja siihen perustuvat tietoteorian puolesta. Kummallakaan ei myöskään ole toisen ontologiaa ja tietoteoriaa vastaan mitään hyviä argumentteja, jotka eivät edellyttäisi oman ontologian ja tietoteorian totuutta. Plantingalla eivät paukut ole kuitenkaan vielä lopussa. Ensinnäkin hän kritisoi sitä, että evoluutioteorian pohjalta voitaisiin selittää luonnon teleologisuus tai tarkoituksenmukaisuus. Tässä hän on melko vahvoilla – ei suuri osa naturalisteistakaan siihen usko. He voivat kuitenkin hylätä Plantingan tiedonanalyysin, joka on kaikkea muuta kuin ongelmaton, ja kannatta jotakin yksinkertaisempaa reliabilismin muotoa.

Nyt tulee varsinainen paukku! Plantingan mukaan naturalisti, toisin kuin supranaturalisti, ei pysty omista lähtökohdistaan selittämään sitä, miten kognitiiviset kykymme voivat olla luotettavia. Hän argumentoi vakuuttavasti, että todennäköisyys, että kognitiiviset kykymme ovat luotettavia, on joko hyvin alhainen tai tut-

kimaton, jos naturalismi pitää paikkansa. Tämä argumentti antaa siten kumoajan naturalismille ja kaikille naturalistin uskomuksille. Naturalismi on tässä mielessä itsensä kumoava kanta. Teismi ja supranaturalismi siis voittaa.

Koistinen selittää selkeästi näiden reformoitujen tietoteoreetikoiden käsityksiä ja niille esitettyä kritiikkiä, mutta hän ei näytä täysin tajuavan heidän argumentaationsa vahvuutta, joka perustuu taitavaan nykyisten tietoteorioiden ja niiden ongelmien hyödyntämiseen. Tämä voi johtua siellä täällä ilmenevistä fideistisistä sympatioista, vaikka Koistinen ei varsinaisesti omaa kantaansa paljastakaan. Hän (s. 139) myös pitää Plantingan ja Wolterstorffin kantoja virheellisesti relativistisina ja kontekstualistisina. Hänen omassa näkemyksessään aistikokemuksen luonteesta ja uskon alkuperästä on sen sijaan relativistisia aineksia: Hänen mukaansa aistikokemuksella ei näytä olevan käsitteistä riippumatonta sisältöä (s. 118). Toisaalta sekä uskonnolliset uskomukset että kokemukset omaksutaan yhteisöltä (s. 137). Näyttää siis siltä, ettei uskonnollisten uskomusten ja kokemusten selittämiseksi tarvitse viitata mihinkään uskonnollisen yhteisön ulkopuolelle. Tällöin on vaikea nähdä, miten taipumus muodostaa teistisiä uskomuksia

voisi olla yliluonnollista todellisuutta koskevan tiedon lähde. Ehkä tässä on näkyvisä Koistisen oma reformoidun tietoteorian kritiikki.

Plantingan, Wolterstorffin ja Alstonin argumentaatio on monasti vahvempaa ja taitavampaa kuin sille esitetty kritiikki. Tämä ei ole ihme; ovathan kaikki ensiluokkaisia tietoteoreetikkoja. Erityisesti Plantinga on onnistunut esittämään metafysiselle naturalismille todellisen haasteen, jota yhdelläkään vakavalla naturalistilla ei ole varaa sivuuttaa. Se tuskin kuitenkaan saa ketään naturalistia kääntymään supranaturalistiksi. Pikemminkin se voi synnyttää jonkinlaista pessimismia: klassisen fundamentalismin kuoltua tietoteorialta näyttävät puuttuvan keinot perustavien metafyyssisten erimielisyyksien ratkaisemiseen. Toisaalta, jos jo sattuu olemaan teisti, voi jälleen kävellä kadulla pää pystyssä.

Markus Lammenranta